

7. Смулевич А. Б. Клинические и психологические аспекты реакции на болезнь (к проблеме нозогений) / А. Б. Смулевич, А. Л. Сыркин, А. Ш. Тхостов // Журн. неврологии и психиатрии им. С. С. Корсакова. – 1997. – № 2. – С. 4–9.
8. Дробижев М. Ю. Нозогении (психогенные реакции) у больных соматической патологией : автореф. дис. ... д-ра мед. наук / М. Ю. Дробижев. – М., 2000. – 48 с.
9. Фильц А. О. Проблема небредовой ипохондрии : автореф дис. ... д-ра мед. наук / А. О. Фильц. – М., 1992. – 42 с.
10. Серебейская Л. Я. Факторы стигматизации психически больных : автореф. дис. ... канд. психол. наук / Л. Я. Серебейская. – М., 2005. – 40 с.
11. Каннабих Ю. В. История психиатрии [Электронный ресурс] / Ю. В. Каннабих. – Л. : Гос. мед. изд-во, 1928. – Режим доступа : <http://psylib.org.ua/books/kanny01/index.htm>
12. Эллиенбергер Г. Ф. Открытие бессознательного: История и эволюция динамической психиатрии / Г. Ф. Эллиенбергер. – СПб. : Янус, 2004. – 630 с.
13. Фуко М. История безумия в классическую эпоху / М. Фуко. – СПб. : Универ. кн., 1997. – 576 с.
14. Кранах М. Уничтожение психически больных в нацистской Германии в 1939–1945 гг. / М. Кранах // Независимый психиатр. журн. – 2006. – № 6.
15. Ястребов В. С. Стигма в психиатрии: скрытая угроза / В. С. Ястребов, Н. М. Михайлова, С. А. Судаков. – 2-е изд, перераб. – М. : МАКС Пресс, 2008. – 46 с.
16. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3668-17>
17. Лапланш Ж. Словарь по психоанализу / Ж. Лапланш, Ж.-Б. Понталис ; [пер. с фр. А. С. Автономовой]. – М. : Высш. шк., 1996. – 623 с.
18. Фрейд А. Психология Я и защитные механизмы / А. Фрейд. – М. : Педагогика-Пресс, 1993. – 144 с.
19. Мак-Вильямс Н. Психоаналитическая диагностика. Понимание структуры личности в клиническом процессе / Н. Мак-Вильямс ; [пер. с англ. М. Глущенко]. – М. : Класс, 2006. – 480 с.
20. Гринберг Л. Введение в работы Биона: группы, познание, психозы, мышление, трансформация : пер. с англ. / Л. Гринберг, Д. Сор, Э. Т. де Бьянчеди. – М. : Когито-Центр, 2007. – 158 с.

УДК 159.9:61

М. І. Миколайчук

МОЖЛИВОСТІ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ МЕТОДОЛОГІЇ В СУЧАСНІЙ ПРАКТИЦІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

У статті здійснено теоретичний аналіз впливу філософії постмодернізму на сучасний стан психологічної науки та практики. Розглянуто сучасні теоретичні напрямки та моделі психологічного консультування доби постмодернізму.

Висвітлено нові можливості впливу постмодернізму на сучасну психологічну практику.

Ключові слова: постмодернізм, конструктивізм, колаборативна модель, нарративна модель, консультування, фокусоване на вирішенні проблем.

Мыколайчук М. И. Возможности постмодернистской методологии в современной практике психологической помощи. В статье осуществлен теоретический анализ влияния философии постмодернизма на современное состояние психологической науки и практики. Рассмотрены современные теоретические направления и модели психологического консультирования эпохи постмодернизма. Отражены новые возможности влияния постмодернизма на современную психологическую практику.

Ключевые слова: постмодернизм, конструктивизм, коллаборативная модель, нарративная модель, консультирование, фокусированное на решении проблем.

Mykolaychuk M. I. The Possibilities of the Post-modern Methodology in Contemporary Practice of Psychological Help. The article presents a theoretical analysis of the impact of postmodern philosophy on the current state of psychological science and practice. The modern theoretical trends and models of psychological counseling are considered. It covers the new features of postmodernism impact on contemporary psychological practice.

Key words: post-modernism, constructivism, collaborative model, the narrative model, problem-solving counseling.

Постановка наукової проблеми та її значення. Кожен період історії людства має свої особливості, які накладають відбиток на спосіб життя людей, їхню ментальність та адаптаційні ресурси. Людина сучасної епохи значно відрізняється від своїх попередників інтересами, потребами й нервово-психічним здоров'ям. Друга половина ХХ та початок ХХІ ст. увійдуть в історію цивілізації як період надмірно бурхливих темпів науково-технічного прогресу, що призвів не тільки до найбільших досягнень в галузі науки й техніки, а й до колосального росту психогенних хвороб і функціональних нервово-психічних порушень на стресогенній основі.

Недарма сучасну епоху називають епохою «душевнохворого світу». На сьогодні 450 млн людей у світі має на якість психічне захворювання, а деякі одразу кілька. 10 % людей у будь-якій країні мають ті чи інші нервово-психічні розлади (в Україні депресії та неврози приблизно у 50 % населення). За офіційною статистикою, приблизно 2 млн людей в Україні щороку лікуються в психіатричних закладах. Із 1990 до 2010 р. структура поширеності психогенних за походженням та психосоматичних захворювань зросла майже вдвічі, згідно з

оприлюдненими даними на сайті Чернівецького благодійного фонду «Юкон» [5].

Такі ж явища характерні й для економічно розвинених та політично стабільних держав. Зростання депресивних настроїв, відчуття невпевненості у своєму майбутньому, криза ідентичності як всеохопне явище сучасного суспільства іманентна епосі постмодерну. Так, А. Ю. Хамнаєва [6] наголошує, що в сучасному суспільстві, яке характеризується як нестійке, потреба людини в почутті тотожності не знаходить позитивного вирішення. Криза ідентичності стала загальним явищем сучасного суспільства, не осягнувши логіки якого, не можна зрозуміти сьогодення. Людина з гіпертрофованим, постійно мінливим «я» не має почуття ідентичності, не має прихильності ні до себе, ні до інших, не тому, що є надмірно егоїстичною, а через те, що її ставлення до себе і до інших нестабільне. Як наголошує З. Бауман, в сучасному суспільстві переважає «короткострокова» ментальність, виражена в «сприйнятті світу як контейнера, повного корисних предметів – предметів, призначених для одноразового використання» [2, 197].

Безумовно, така реальність ставить нові виклики перед системою психологічних послуг, зумовлюючи пошук нових методів інтерпретації та впливу на психіку людини.

Методологічні засади практичної психології, які активно розвивались в епоху модернізму, на засадах запозичення, перенесення й адаптації, що були основними в формуванні наукової методології, потребують перегляду та удосконалення.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Аналіз вітчизняної літератури дає підставу констатувати, що проблеми психокорекційної, психотерапевтичної спроможності методів практичної психології розроблені недостатньо. А самі методи не завжди можуть задовольнити запити сьогодення.

Методологічні засади практичної психології висвітлено у сучасних наукових працях Г. О. Балла, О. Ф. Бондаренка, Л. В. Долинської, С. Д. Максименка, Н. Ю. Максимової, В. Г. Панка, Н. В. Чепелевої, Т. С. Яценко, Г. В. Дьяконов та ін. Помітними для розвитку практичної психології стали дослідження та апробація нових прийомів галузі психотренінгу (О. Г. Ковальов, Л. А. Петровська, Л. І. Мороз, В. М. Ямницький) та групової психокорекційної роботи (О. Б. Бовть, О. С. Матвійчук, Т. А. Міщенко, М. І. Соколова). Заслужують уваги дослі-

дження діалогічного підходу в прикладній психології (Г. В. Дьяконов) та напрацювання в галузі лінгвістичної психотерапії як сукупності дискурсивних практик, що ґрунтуються на системному аналізі несвідомих засад психотерапевтичного спілкування (Н. Ф. Каліна) [3].

Однак низка проблем залишається актуальною. Зокрема, на вітчизняному науковому просторі майже немає досліджень у галузі доказової ефективності психокорекційних та психотерапевтичних практик, спрямованих на розв'язання певного виду психологічних проблем, напрацювання в галузі надання ефективної короткострокової допомоги в умовах кризи змін. Актуальними залишаються потреби в розробленні диференційованих заходів психологічної підтримки осіб, які опинилися в травмуючих обставинах.

Загалом у практиці надання психологічної допомоги на сучасному етапі виникає низка запитань. Наприклад, до чого прагнути при розв'язку психологічних труднощів клієнта: до пошуку істини, чітких причинно-наслідкових зв'язків при інтерпретації проблеми чи найбільш ресурсної та корисної для соціального пристосування клієнта версії? Чи допомагає добре напрацьована теорія, якою керується психолог-практик, чи швидше перешкоджає в сприйнятті реальності клієнта об'єктивно та нейтрально?

Враховуючи актуальність та недостатній стан розроблення зазначеної проблеми, основна мета статті – проаналізувати зарубіжні постмодерні напрями розвитку прикладної психології. Відповідно до мети поставлено завдання:

- 1) теоретично представити вплив філософії постмодернізму на сучасний стан психологічної науки та практики;
- 2) проаналізувати сучасні теоретичні напрями та моделі психологічного консультування доби постмодернізму;
- 3) висвітлити нові можливості впливу постмодернізму на сучасну психологічну практику.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Постмодернізм – інтелектуальна течія у філософії, мистецтві та інших галузях, яка виражає основні тенденції сучасної культури. Відомо, що прискорений технологічний розвиток, який зробив більш доступними засоби зв'язку, пересування та міжкультурного спілкування, у кінці 60-х призвів до радикальної зміни якості життя. Цей творчий підйом має і позитивну, і негативну сторону, але негативна потужно впливає на психологічне здоров'я особистості.

Підсумок сумарної дії цих процесів – децентрація індивіда. Суспільство постмодерну підриває досвід тих, кому необхідне відчуття вкоріненості власного буття в чомусь «зовнішньому», «об'єктивно істинному».

За самою своєю суттю постмодернізм ставить під сумнів об'єктивізм, пропонуючи натомість суб'єктивістську й релятивістську перспективу.

Джерелом такої позиції можна вважати зауваження, яке зробив Фрідріх Ніцше більше ста років тому, що все наше знання лише перспектива [2]. У своїй крайній формі філософія постмодернізму заперечує об'єктивне й вимірює істину лише суб'єктивним досвідом. Це дуже спірне твердження. Але все ж слід визнати, що такий конструктивістський підхід, без сумніву, є прикладним до психологічної практики з її завданнями сьогодення, у межах якої осмислюється досвід, породжений прискоренням процесу розвитку і множенням життєвих альтернатив. Насамперед осмислюється хаотичність реальності й виклик особистості цю реальність для себе структурувати; хаос цінностей і спроможність індивідуума до самовизначення у ньому або ж прийняття плюралістичності власного «Я»; спроможність до толерування відмінностей і здобуття пізнавального досвіду через зіставлення відмінностей. У цьому контексті сучасна практична психологія глибоко еклектична. Вона, до того ж, відкидає поняття норми і патології, керуючись лише поняттям самоефективності, відкидає причинно-наслідкові зв'язки виникнення порушень психічного чи психологічного функціонування, допомагаючи клієнтові у пошуку найбільш корисної, адаптивної версії ретроспективного аналізу подій його життя.

До постмодерних теоретичних моделей практичної психології загалом і психологічного консультування зокрема належать:

- конструктивістська модель;
- колаборативна, чи розмовна модель;
- наративна модель;
- модель, фокусована на розв'язанні проблем.

Конструктивістська модель, базована на філософських поглядах У. Матурани, Ф. Варели, Е. Р. фон Фьорстера та ін., заперечує існування «світу назовні», вважаючи реальність мисленневою конструкцією спостерігача чи сукупністю смислів, сконструйованих за посередництвом мовних систем [4, 547]. Для психологічної практики це

означає, що проблеми, які спостерігаються, не є об'єктивною реальністю, а результатом низки окремих суджень стосовно людей та їх взаємодії. Отож, варто бути «менш впевненим в цінності окремих спостережень і більш ретельно вивчати вихідні припущення», наголошують М. Ніколс та Р. Шварц [4, 548], тим самим детронізуючи терапевтів, позбавляючи їх статусу експертів. Слідуючи за конструктивістською моделлю, теоретичні концепції, в тому числі ті, що стосуються норми та патології психологічного та психічного здоров'я, неможливо оцінити по тому, наскільки вони відповідають об'єктивній дійсності. Натомість їх можна оцінити за тим, як вони допомагають адаптуватись, наскільки є етичними та екологічними. Відповідно, таких теорій може бути не одна, а багато, еkleктично поєднаних та корисних у кожному окремому випадку.

Нові можливості цього підходу – це зняття ярликів проблемності з клієнтів, які враз перестають бути «межевими особистостями» чи «дорослими дітьми алкоголіків». Ярлики стають заголовками розповідей клієнтів, які можуть бути більш чи менш повчальними, більш чи менш правдивими. Відповідно, клієнти теж стають більш активними та творчими стосовно творення нової реальності, нових смислів.

Наступна модель – колаборативна – з її видатними представниками Х. Андерсон, Г. Гулішан, Л. Хоффман, Т. Андерсен, ще більше демократизує традиційну ієрархію терапевт-клієнт, орієнтуючись, швидше, на турботу, ніж на лікування, слухання, а не повчання, пропонуючи партнерство у вирішенні проблем. Крім того, стверджують теоретики цього напрямку, клієнти часто залишались невислуханими, тому що терапевти не вслухались у те, про що говорять клієнти, а лиш формували судження про сказане, здійснювали терапію більшою мірою для клієнтів, а не разом з ними. Харлін Андерсон радить терапевтам займати позицію «нічого не знаю», яка призводить до справжньої розмови з клієнтом, в якій «для вирішення проблеми застосовується ерудиція як терапевта, так і клієнта» [4, 550]. У процесі такої розмови, яку вона називає «процесом рефлексії», терапевт висловлюється відверто, нічого не приховуючи від своїх клієнтів. Задаючи питання, задає їх швидше з позиції невідання, аніж у вигляді завченого технічного прийому. Такий підхід, утіленням якого є техніка «рефлексуюча команда» – розмірковування вголос над почутим від клієнта в команді консультантів, у той час як клієнт спостерігає за цим процесом через одностороннє дзеркало та зворотний обмін

враженнями стосовно почутого обговорення, – є ключовим аспектом колаборативної моделі. Отож, які нові можливості цей підхід відкриває? Він знімає з терапевта обтяжливу вимушеність бути правим – знання, досвід і цінності у терапевта не більш важливі ніж у пацієнта і не вирішальні. Терапевт є лише розмовним партнером, чуйно налаштованим на творення партнерських стосунків, та розширення спектру розмовних ресурсів клієнта, що в сукупності має важливий терапевтичний вплив.

Третя модель – наративна. На думку М. Ніколса та Р. Шварца, є чудовим відображенням постмодерністської революції в практиці надання психологічної допомоги [4, 687]. У її межах увага концентрується на дослідженні того, як досвід викликає очікування і як очікування потім переформовують досвід через творення життєвих історій. Історії, які люди творять про себе, є потужним інструментом, що впливає на те, на чому саме люди концентруються та що запам'ятовують, як дивляться у майбутнє. Практика наративної терапії полягає у тому, щоб розширити поля зору клієнта стосовно проблем, висвітленні альтернативних можливостей трактування себе та своїх труднощів, спільному творенні з клієнтами нових реальностей. Інакше кажучи, наративна практика стає процесом, що допомагає людям переглянути ті розповіді, якими вони живуть, які вони конструюють стосовно себе, замінити їх більш підбадьорливими життєвими історіями, змінивши акценти, точки зору на ситуацію, змінивши її тлумачення.

Четверту постмодерну модель психологічного консультування називають напрямом сьогодення через поширеність її застосування та напрацьовані чіткі критерії результативності. Це – модель, фокусована на розв'язанні проблеми. Її представники С. де Шезар, І. Берг, П. де Джонг, М. Вайнер-Девіс та ін. постулюють відсутність особливого інтересу до історії проблеми пацієнта і пошуку патології, тобто фокусування на проблемі, мовляв, розв'язання проблеми може абсолютно не залежати від того, як вона розвинулась у минулому, натомість заохочують клієнтів сконцентруватись на тих рішеннях, які вже виявились ефективними, та на майбутньому, де проблеми можуть бути розв'язані. Практика консультування, зорієнтованого на розв'язання проблеми, полягає в переговорах стосовно досяжних цілей, концентруванні на них, на наявних ресурсах, на винятках з проблеми. У цьому вона спирається на погляди М. Еріксона про те, що люди за

своєю суттю компетентні, і часто потрібно просто змінити точку зору на проблему, щоб вивільнити цю компетентність, ці багаті внутрішні ресурси [7]. Іноді просте зміщення фокусу з того, що погано, на те, що вже зроблено і що допомагає, може нагадати клієнтам про наявні у них ресурси і розширити сферу їх застосування.

Чотири вищеописані напрями об'єднує те, що в їх межах психолог не намагається з'ясувати істину виникнення та перебігу психологічних труднощів, а лише допомогти клієнтові змінити бачення проблеми, переосмислити її, переформулювати, знайти для себе найбільш корисне її трактування, керуючись тезою польського психолога-постмодерніста, професора Б. де Барбаро: «Мусимо з покором визнати, що об'єктивна правда нам не доступна. Ми змушені шукати найбільш корисну версію» [8].

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що в мультикультурній, глобалізованій сучасності, світі плюралізму чи хаосу цінностей, відсутності однозначних орієнтирів, постмодерна психологічна практика розширює можливості психологів та психотерапевтів, пропонуючи якісно нову філософію та методологію, а саме:

1. На перший план висувається еkleктичність підходів та стилів. Зникає конкуренція між підходами, запозичуються та вдало поєднуються концепції та методи різних шкіл чи навіть наук.

2. Детронізується терапевт як носій критеріїв норми та нав'язування її іншим, як експерт із великих теорій, перетворюючись на дбайливого творця терапевтичних стосунків.

3. До терапевта висуваються вимоги чуйної співпраці з клієнтом, коли саме клієнт, а не терапевт визначає, які цілі повинні бути досягнуті.

4. Терапевт покликаний толерувати відмінності, вбачаючи в них лиш джерело інформації, та допомогти клієнтові толерувати багатомірність світу і проблем.

Безумовно, цей підхід та його методи були і залишаються дискусійними. Проте в такій дискусії відбувається спроба знайти рішення, що відповідають вимогам ХХІ ст.

Список використаної літератури

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / З. Бауман ; пер. с англ. ; под ред. В. Л. Иноземцева ; Центр исслед. постиндустр. о-ва, журн. «Свободная мысль». – М. : Логос, 2002. – 200 с.
2. Блатнер А. Постмодернизм и задачи психотерапии [Электронный ресурс] / А. Блатнер. – Режим доступа : <http://www.gestalt.lv>

3. Каліна Н. Ф. Лінгвістична психотерапія : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01 / Н. Ф. Каліна ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2000. – 32 с.
4. Николс М. Семейная терапия. Концепции и методы / М. Николс, Ш. Ричард. – М. : Эксмо, 2004. – 960 с.
5. Помогите психически больным людям [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.yukon.org.ua/ru/component/content/77.html?task=view>
6. Хамнаева А. Ю. Кризис идентичности и экологическое сознание [Электронный ресурс] / А. Ю. Хамнаева. – Режим доступа : <http://marshall.esstu.ru>
7. Эриксон М. Стратегия психотерапии / М. Эриксон. – СПб. : Издат. дом «Ювента» ; М. : КСП+, 2000. – 512 с.
8. De Barbaro V. Idea integracji psychoterapii z perspektywy postmodernistycznej / V. De Barbaro // Psychoterapia / L. Grzesiuk (red.). – Warszawa : Eneteia, 2010. – Т. IV.

УДК 615.851:81'23

В. І. Мілінчук

РОЛЬ СВІДОМОГО КОНТРОЛЮ В ДИНАМІЦІ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОСТІНСУЛЬТНИХ ОСІБ ІЗ МОТОРНОЮ ЕФЕРЕНТНОЮ АФАЗІЄЮ

У статті викладено результати дослідження реабілітації мовлення осіб після інсульту у відновлювальний період. Установлено, що свідомий контроль, який переважно збережений у цієї групи осіб, відіграє важливу роль у корекційній роботі. Викладено основні нейропсихологічні принципи, які дають змогу використати потенціал свідомого контролю у психічному відновленні досліджуваних після інсульту.

Ключові слова: особи після інсульту, відновлювальний період, свідомий контроль, реабілітація мовлення, нейропсихологічні принципи.

Милянчук В. И. Роль сознательного контроля в динамике речевой деятельности постинсультных лиц с моторной эфферентной афазией. В статье отображены результаты исследования реабилитации речи лиц после инсульта в восстановительный период. Установлено, что сознательный контроль, который преимущественно сохранен у таких лиц, играет важную роль в коррекционной работе. Отображены основные нейропсихологические принципы, позволяющие использовать потенциал сознательного контроля в психическом восстановлении исследуемых пациентов после инсульта.

Ключевые слова: лица после инсульта, восстановительный период, сознательный контроль, реабилитация речи, нейропсихологические принципы.